

BİOLOGİYA DƏRSLƏRİNDƏ FƏAL TƏLİM METODLARININ TƏTBİQİNİN TƏHSİLƏLƏNLƏRİN PSIXOLOJİ İNKİŞAFINA TƏSİRİ

Günel Qocayeva,

Bakı şəhəri 201 nömrəli tam orta məktəbin biologiya müəllimi

e-mail: qocayevagunel910@gmail.com

UOT: 57; 159.9

Xülasə. Məqalədə biologiya dərslərində fəal təlim metodlarının tətbiqinin təhsilənlərin psixoloji inkişafına təsirindən, onların aktivliyini və maraqlarını artırmaq üçün müxtəlif üsul və vasitələrdən istifadənin dərş prosesində müsbət nəticələrin əldə edilməsindən bəhs edilmişdir. Həmçinin psixoloji inkişafa təsiri, yaş xüsusiyyətlərini nəzərə almaq və digər tələblər, biologiya müəlliminin iş prinsipinə, təhsilənlərin dərşə marağını artırmaq üçün müxtəlif üsulların istifadəsinə dair tövsiyələr verilmişdir.

Açar sözlər: biologiyanın tədrisi, psixoloji vəziyyət, təlim mühiti, öyrənmə psixologiyası.

Key words: teaching biology, psychological state, learning environment, learning psychology.

Ключевые слова: обучение биологии, психологическое состояние, учебная среда, психология обучения.

Biologiya fənni təbiət elmi haqqında bir sıra məsələləri öyrədən və təhsilənlərin bu sahə üzrə bacarıqlarını müəyyənləşdirən bir sıra xüsusiyyətlərə malikdir. Biologiyanın tədrisi prosesində müxtəlif psixoloji və pedaqoji yanaşmaların istifadəsi əsas problemlərdən biri kimi konseptual aparatın formalaşmasıdır. Təhsil psixologiyası təhsilənlərin tədris metodları, təlim prosesləri və öyrənmədə fərdi fərqlər daxil olmaqla, necə öyrəndiyini öyrənməyi əhatə edir. Burada məqsəd təhsilənlərin yeni məlumatları necə öyrəndiyini və saxladığını anlamaqdır. Təhsil psixologiyası *inkişaf psixologiyası*, *davranış psixologiyası* və *idrak psixologiyası* da daxil olmaqla, bir sıra digər məsələləri özündə birləşdirir. Psixologiyanın digər sahələrində olduğu kimi, təhsil psixologiyasındakı tədqiqatçılar da bir problemi nəzərdən keçirərkən fərqli perspektivlərə meyillidirlər.

Psixoloqlar tez-tez öyrənməyi təcrübə nəticəsində davranışda nisbətən qalıcı bir dəyişiklik olaraq təyin edirlər. Öyrənmə psixologiyası insanların mühitləri necə öyrənməsi və qarşılıqlı əlaqəsi ilə bağlı bir sıra mövzulara yönəlmişdir. Öyrənmənin davranışa necə təsir etdiyini araşdıran ilk mütəfəkkirlərdən biri, bütün davranışların öyrənmə prosesinin nəticəsi olduğunu irəli sürən psixoloq John B. Vatson idi. Vatsonun əsərlərindən yaranan düşüncə məktəbi davranış olaraq bilinirdi. Davranışa əsaslanan düşüncə məktəbi daxili düşüncələri, xatirələri və çox subyektiv olan digər zehni prosesləri öyrənməyi təşviq edir.

Təhsilin bütün səviyyələrində təhsilə qoyulan tələblər, dərslərlərin tərtibi, dərş prosesinin təşkili və s. sadələşdirilsə də, təhsilənlər hər yerdə məktəbin özünəməxsus stresini yaşayırlar. Bu stres təhsilənlərin summativ qiymətləndirilməsi zamanı testlərdəki performansına, dərslərdə

iştirak etməsinə və ya digər həyat fəaliyyətlərində rifahına təsir edə bilər. Ona görə də hər bir təhsilverən bütün təhsilalanlar üçün təsirli olan stresin idarə üsulları bacarığına malik olmalıdır. Təhsilalanların öyrənmə bacarıqlarını öyrənmək, dərslərə hazırlaşmaq və öyrənməyi asanlaşdırmaq, stres səviyyələrini minimuma endirmək üçün təhsilverən daim üzərində çalışmalı, dərsi daha maraqlı və öyrədici etməklə yanaşı, təhsilalanı gərginlikdən azad etmək üçün lazım gələrsə, dərsi əyləncəli şəkildə də təşkil etməlidir.

Biologiya dərslərində fəal təlim metodlarının tətbiqi dərsin daha səmərəli təşkilinə şərait yaratmalıdır ki, bu da təhsilalanın psixoloji olaraq dərslər prosesində iştirakını stimullaşdırsın.

Bunun üçün zamanı müdrik idarə edin:

1. *Yaxşı çalışmaq istəyirsinizsə, dərslərinizdə işləmək üçün özünüza çox vaxt ayırmaq vacibdir və vaxtı yaxşı idarə etmə bacarığı ilə planlaşdırsanız özünüza çox stressdən xilas edə bilərsiniz.*

2. *Təhsil üçün bir cədvəl qurmaq, işlərinizi daha kiçik hissələrə bölmək və digər vaxt idarə etmə bacarıqlarına sahib olmaq vacibdir.*

3. *SMART hədəfləri olaraq bilinən şeylər həddindən artıq stressə girmədən işlərin görülməsi üçün təsirli bir yol ola bilər. Daha böyük bir layihəni kiçik hissələrə bölərək daha da böyük bir məqsədə çatmaq üçün tədricən işləyə bilərsiniz.*

Təşkilatlanın:

1. *Qeydlərin, tapşırıqların qeydinin aparılması və digər vacib sənədlər üçün bir təşkilat sisteminə sahib olun.*

2. *Mütəşəkkil olmaq sizə hər şeyin harada olduğunu bilməkdən, son tarixləri və sınaq tarixlərini xatırlamaqdan və zehninizi dağınıqlığın gətirdiyi bəzi zehni qarışıqlıqlardan təmizləməkdən gələn rahatlığı gətirə bilər.*

3. *Təqviminizi, cədvəlinizi və məktəb tapşırıqlarınız üçün sənədlər sistemini saxlayın, bunun əhəmiyyətli dərəcədə stresin qarşısını aldığını görə bilərsiniz.*

4. *Təhsilalanlarda dərslər prosesində stressi azaltmaq üçün yaxşı bir iş mühiti yaradın.*

Öyrənmə tərzinizi bilin:

Öyrənmə tərzini nəzəriyyələri insanların məlumatları müxtəlif yollarla öyrənmələrini təklif edir. Təhsil təcrübələrinizi xüsusi öyrənmə tərzinizə uyğunlaşdırıb və təhsilalanların xüsusiyyətinə uyğun dərslər mühiti qurmaq üçün daha çox

görmə, kinestetik və ya eşitmə qabiliyyətli təhsilalan olduğunuzu müəyyənləşdirməyiniz faydalı ola bilər.

Təhsil və təlimə dair bacarıqları öyrənin:

Xüsusi təhsil bacarıqlarını bildiyiniz və tətbiq etdiyiniz zaman bütün məktəb təcrübəniz asanlaşır. Vəzifə üzərində cəmləşməyi, məsələn, iş qrafiki ilə mütəşəkkil olmağı öyrənmək oxuduğunuz zaman daha çox işlər görməyinizi təmin edə bilər.

Bu bacarıqların bir çoxu karyeranızdakı məhsuldarlıq bacarıqlarına keçir, ona görə də sadəliklərini bilmək və tətbiq etmək vacibdir.

Biologiyanın tədrisi metodikasında müasir təlim metodlarından istifadənin psixoloji əsasları kimi aşağıdakı amilləri qeyd etmək olar:

– *pedaqoji prosesin psixologiyanın tələblərinə əsasən aparılması;*

– *pedaqoji prosesin təşkili üçün yüksək səviyyəli proqramların olması;*

– *pedaqoji prosesdə təhsilverənlə təhsilalan arasında qarşılıqlı əlaqənin (psixologiya və didaktikanın) müasir tələblərə uyğun səviyyədə olması;*

– *biologiya müəlliminin yüksək pedaqoji bacarığa malik olması.*

Psixoloji tələblərin gözlənilməsi əsasında pedaqoji prosesin aparılması üçün aşağıda verilmiş şərtlər də nəzərə alınmalıdır:

– *təhsilalanın inkişafına yönəldilmiş dərslər planı tərtib edilməlidir;*

– *pedaqoji prosesin aparılması qaydası sadədən mürəkkəbə doğru mərhələlərlə baş tutmalıdır;*

– *pedaqoji prosesdə dəqiqlik, tələbkarlıq, həssaslıq, bütün təhsilalanlara bərabər münasibətin yaradılması təmin edilməlidir;*

– *pedaqoji prosesdə psixoloji vəziyyətə nəzarət etmək məqsədi ilə vahidlik prinsipinə düzgün əməl edilməlidir;*

– *təhsilverən və təhsilalan münasibətlərində qarşılıqlı əlaqədə xüsusi hörmət, ehtiram gözlənilməlidir;*

– *pedaqoji prosesdə təlimin məqsəd, vəzifə və nəticələri ardıcıl, planlı surətdə aparılmalıdır;*

– *pedaqoji prosesdə təhsilverənə dərin hörmət və inamla, eləcə də təhsilalanın şəxsiyyətinə hörmətlə yanaşılmalıdır.*

Azərbaycanın tanınmış psixoloqu, professor

Əbdül Əlizadə pedaqoji psixologiya, təlim psixologiyasına aid bir çox əsərlərin müəllifidir. Müəllif yazırdı: "...hazırda pedaqoji fikirdə də inqilab yaranmışdır" [4, s.6].

Ölkəmizin tanınmış psixoloqları Ə.S. Bayramov və Ə.Ə. Əlizadə dərs zamanı təhsilverənlər tərəfindən təhsilalanların təlimə cəlb edilməsindən bəhs edərək yazmışlar: "...idrak fəaliyyətdir və buraya onun icra edilməsinin yolları, vasitələri daxildir" [1, s. 283].

Pedaqoji psixologiyaya aid S.İ. Seyidov və M.Ə. Həmzəyev də tədqiqatlar aparmışlar. Onlar birlikdə "Psixologiya" adlı dərslik hazırlayıblar. Müəlliflər həmin dərslikdə [7, s.640] proqram və dərsliklərin psixologiyanın tələblərinə hansı dərəcədə cavab verməsi, müəllimin pedaqoji ustalığı, eləcə də onun psixologiya elminə hansı səviyyədə yiyələnməsi və s. kimi məsələlərə aydınlıq gətiriblər.

Pedaqoji psixologiyaya dair araşdırmalar içərisində Muxtar Həmzəyevin mülahizə və fikirləri də xüsusi pedaqoji-psixoloji əhəmiyyət kəsb edir. Müəllif təlim prosesinə tərif verərək yazırdı: "...təlim tələbələrin biliklərə yiyələnməsi prosesidir" [5, s.74]. M.Həmzəyev pedaqoji psixologiyanın bir sıra məsələlərinə münasibət bildirə də, əqli hücum metoduna əsaslı surətdə toxunmamışdır.

Müasir təlim metodlarının tətbiqi zamanı psixoloji əsasların – təhsilalanların fərdi və yaş xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması məsələsinə xüsusi ilə diqqət yetirmək lazımdır. Bu mənada müəllimlərin psixologiya elminə dair yetərincə informasiyaya sahib olmaları vacibdir. Dərsin təşkilində pedaqoji prosesin psixopedaqoji tələblərinin nəzərə alınması təlim prosesinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinin ən əhəmiyyətli məsələlərindən biri kimi səciyyələndirilmişdir [8].

Pedaqoji ədəbiyyatların təhlilindən məlum olur ki, orta ümumtəhsil müəssisələrində biologiya kurslarının tədrisində aşağıda verilmiş psixoloji amilləri nəzərə almaq olduqca vacibdir:

– *biologiya kurslarının tədrisində müasir təlim metodlarından istifadə zamanı hər bir təhsilalanın fərdi xüsusiyyətləri və qabiliyyətləri nəzərə alınmalıdır;*

– *fəal təlim metodlarının tətbiqi prosesində müxtəlif iş forma və üsullarından istifadə zamanı təhsilalanların yaş xüsusiyyəti nəzərə alınmalıdır;*

– *tədris prosesində təlimin səmərəliliyini yüksəltmək üçün müsbət psixoloji mühit və psixoloji*

dəstək yaradılmalıdır;

– *müəllim yüksək pedaqoji ustalığından məharətlə istifadə edərək mövzunun maraqlılığına, aktuallığına, eləcə də təhsilalanlar tərəfindən mövzunun şüurlu mənimsənilməsinə nail olmaq üçün onlarda fəaliyyətlərinə inam hissi yaratmalıdır;*

– *pedaqoji prosesdə öyrənmə üçün lazımı şərait – sağlam təlim atmosferi, yüksək əhval-ruhiyyə, xoş ünsiyyət yaradılmalıdır.*

Fəal təlim metodlarının tətbiqi ilə əlaqədar müxtəlif yanaşmalar, baxışlar mövcuddur. Bu baxışların yaranma səbəbi isə müxtəlif fəlsəfi məktəblərin olması ilə bağlıdır ki, burada bir çox alimlər həmin problemə bir çox formada yanaşmış, metodun mahiyyətini, məqsəd və vəzifələrini özünəməxsus şəkildə göstərmişlər.

Tarixdən bildiyimiz kimi, hələ qədim dövrlərdə Aristoksen, Arxit, Platon, Aristotel, Sokrat kimi dəyərli fikir nümayəndələri insanların təfəkkürünün inkişafını, şəxsiyyətin kamilləşməsi yolunun yalnız onların müstəqil fəaliyyətlərinin, düşüncələrinin nəticəsində mümkün olduğunu bildirmişlər. Bu da təhsilalanların müstəqil fəaliyyətini təşkil etmək üçün əqli hücum metodunun əhəmiyyətini bir daha göstərir.

Problemimizin fəlsəfəsinin müəyyənləşdirilməsi apardığımız tədqiqatın dərinliyinə, eləcə də onun düzgün formada həyata keçirilməsinə istiqamətlənmişdir. Bu əsasda apardığımız müşahidələr sübut edir ki, cəmiyyət həyatında olan bütün fəaliyyətlərin fəlsəfəsi vardır. Fəlsəfə elmi insanın fəaliyyətində onların məqsədi, bu məqsədə çatmaq yolunda müəyyənləşdirdiyi vəzifələrin yerinə yetirməsi, eləcə də sonda əldə edəcəyi nəticələrin özü və cəmiyyət üçün faydalı olub-olmaması məsələlərinin müəyyən edilməsini özündə ehtiva edir.

Ş. Dədəyevin yazdığı "Psixologiya və fəlsəfə" adlı dərsliyində elmin insanların və cəmiyyətin həyatındakı rolu, yaradıcı adamın psixologiyası, eləcə də yaradıcılıq prosesində insanların əqli inkişafının psixologiyası kimi məsələlər işıqlandırılmışdır. Müəllifin fikrincə, elm sahələrində çalışan insanlar üçün ən əsas şərt təlim prosesində tələbələrin təfəkkürünün inkişaf etdirilməsidir [2, s.44-45].

Tədqiq etdiyimiz məsələnin fəlsəfi əsaslarını müəyyən etmək üçün antik dövr fəlsəfi fikir tarixində ağılla, idrakla bağlı söylənilmiş mülahizə-

ləri nəzərdən keçirdik. Bu baxımdan görkəmli filosof Platon “Dövlət” adlı əsərində yazır: “Dövləti filosof ruhuna sahib insanlar idarə edəcəklər. Əvvəla, həmin insanların fikirlərinə, düşüncələrinə baxılacaq. Filosof ruhlu insanın güclü yaddaşı, idrakı olmalıdır. Lakin həmin insanlarda bu cür istedadlar olmasına baxmayaraq, onlar yalnız yaxşı təlimlə son nəticəyə çata bilirlər. Əks halda isə həmin üstünlükləri yox olub gedə bilər” [6, s.24].

Feyerbaxın, Hegelin, Kantın, Aristotelin idrakla bağlı söylədikləri fikirlərində biliyin insanın zəkasının məhsulu olduğu vurğulanır. Həmin alimlərin söylədiklərinə görə, biliklər hər hansı fəaliyyət sahəsində istifadə edilmək üçün əldə edilir, eləcə də bu biliklər başqa insanlara öyrətmək üçün qazanılır.

Beləliklə, fəal təlim metodlarının ən effektiv tədris olunduğu şərtlər bunlardır:

- təhsilənlərin fərdi və psixoloji xüsusiyyətlərini nəzərə almaq;
- öyrədən və öyrənilərin komanda şəklində işini təmin etmək;
- bütün təhsilənlərin inkişafı üçün əlverişli təlim mühiti yaratmaq və s. [3, s.12].

Nəticə. Ümumtəhsil məktəblərində biologiya kurslarının tədrisində fəal təlim metodlarının tətbiqi prosesində təlimdə yüksək səmərəlilik əldə etmək üçün aşağıda verilənlərin reallaşdırılması təmin olunmalıdır:

1. Fəal təlimin tətbiqində didaktik prinsiplərin müəyyənəndirilməsi, təlim prosesində nəzərə alınması təhsilənlərin şəxsiyyətinin inkişafına istiqamətlənmiş fəaliyyət kimi qiymətləndirilməlidir.

2. Fəal təlim metodunun tətbiqi prosesində təlimdə psixoloji mühit, təlim psixologiyasının tələbləri və psixoloji dəstək nəzərə alınmalıdır.

3. Fəal interaktiv təlimin əsas komponenti olan beyin həmləsinin tətbiqinin fəlsəfi əsasları müəyyənəndirilməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Bayramov Ə.S., Əlizadə Ə.Ə. Psixologiya (ali məktəblər üçün dərslik). Bakı, Çinar-Çap, 2002, 620 səh.
2. Dədəyev Ş. Psixologiya və fəlsəfə. Bakı, Qanun, 2008, 492 səh.
3. Əliyeva Z. Pedaqogika (Mədəniyyət və incəsənət təmayüllü ali məktəblərin bakalavr pil-

ləsində təhsil alan tələbələr üçün dərslik). Bakı, Prezident kitabxanası, 2004, 92 səh.

4. Əlizadə Ə.Ə. Müasir Azərbaycan məktəbinin psixoloji problemləri. Bakı, Pedaqogika, 2004, 432 səh.

5. Həmzəyev M.Ə. Pedaqoji psixologiya. Bakı, Maarif, 1991, 296 səh.

6. Platon. Dövlət. Bakı, 1999, 359 səh.

7. Seyidov S.İ., Həmzəyev M.Ə. Psixologiya (dərslik). Bakı, 2007, 650 səh.

8. <http://kitabxana.net/files/books/file/145115-4256.pdf>

G.Gojayeva

The impact of active teaching methods in biology on the psychological development of students

Abstract

The presented article is devoted to the impact of the application of active learning methods in biology lessons on the psychological development of students, the use of various methods and tools to increase the activity and interest of students to achieve positive results in the teaching process. Recommendations are also given to take into account age characteristics and other requirements for the impact on psychological development. The article covers the working principle of a biology teacher with recommendations on the use of various methods to increase students' interest in the lesson.

Дж.Годжаева

Влияние применения активных методов обучения на уроках биологии на психологическое развитие студентов

Аннотация

Представленная статья посвящена влиянию применения активных методов обучения на уроках биологии на психологическое развитие студентов, использованию различных методов и средств повышения активности и заинтересованности студентов в достижении положительных результатов в учебном процессе. Также даны рекомендации по учету возрастных особенностей и других требований по влиянию на психологическое развитие. В статье раскрывается принцип работы учителя биологии с рекомендациями по использованию различных методов повышения интереса учащихся к уроку.